

Presentació

Un dels objectius del Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada és el foment i la divulgació de temes d'actualitat científica en l'àmbit de la justícia i el dret, per a la qual cosa es serveix, entre d'altres mitjans, del butlletí *Invesbreu* de difusió de les recerques que du a terme el propi centre o algú altre amb el seu suport. L'*Invesbreu* número 58 presenta els resultats de dues investigacions, referides a l'àmbit temàtic de la justícia de menors, que van rebre el suport econòmic del CEJFE a través de la convocatòria pública anual de beques de recerca de l'any 2011. Aquestes recerques obren línies d'investigació fins ara poc explorades en el nostre context i aporten propostes que poden introduir millores en els processos de treball dels professionals de l'àmbit de Justícia Juvenil.

En la primera recerca, *La gestió dels comportaments agressius en centres educatius*, s'estudia quins són els factors de risc perquè apareguin incidents o agressions en institucions tancades de compliment de mesures judicials destinades a menors infractors. A través d'eines de valoració del risc, de diversos qüestionaris passats als menors i als professionals i de l'estudi de l'espai situacional, es determinen els indicis de la possible aparició de comportaments agressius. Els resultats demostren que aquestes eines poden ser útils en termes de prevenció d'incidentes en entorns tancats.

La segona recerca, *Descripció i anàlisi dels factors protectors d'adolescents en la prevenció del*

Presentación

Uno de los objetivos del Centro de Estudios Jurídicos y Formación Especializada es el fomento y la divulgación de temas de actualidad científica en el ámbito de la justicia y el derecho, para lo cual se sirve, entre otros medios, del boletín *Invesbreu* de difusión de las investigaciones que lleva a cabo el propio Centro u otra persona o entidad con su soporte. El *Invesbreu* número 58 presenta los resultados de dos investigaciones, referidas al ámbito temático de la justicia de menores, que recibieron el soporte económico del CEJFE a través de la convocatoria pública anual de becas de investigación del año 2011. Estos trabajos abren líneas de investigación hasta ahora poco exploradas en nuestro contexto y aportan propuestas que pueden introducir mejoras en los procesos de trabajo de los profesionales del ámbito de Justicia Juvenil.

En la primera investigación, *La gestión de los comportamientos agresivos en centros educativos*, se estudia cuáles son los factores de riesgo para que aparezcan incidentes o agresiones en instituciones cerradas de cumplimiento de medidas judiciales destinadas a menores infractores. A través de herramientas de valoración del riesgo, de diversos cuestionarios pasados a los menores y a los profesionales y del estudio del espacio situacional, se determinan los indicios de la posible aparición de comportamientos agresivos. Los resultados demuestran que estas herramientas pueden ser útiles en términos de prevención de incidentes en entornos cerrados.

La segunda investigación, *Descripción y análisis de los factores protec-*

delicte, pretén esbrinar quins factors (sociodemogràfics, criminològics i penals) ajuden als adolescents en risc social a desistir de cometre de nous delictes. El coneixement d'aquests factors pot ajudar en la valoració de risc de reincidència i en la intervenció amb els menors. Les conclusions ens indiquen que les noies són més desistents que els nois, els espanyols ho són més que les estrangers, els que tenen menys causes ho són més que els que tenen més. Els desistents han comés, majoritàriament, delictes contra les persones. El 76,3% dels desistents han fet una mediació com a primer programa. També es detecta que tenen un desenvolupament emocional més positiu.

La gestió dels comportaments agressius en centres educatius

Autor: Roger Mancho Fora

Introducció i Objectius

Aquesta recerca explora les possibilitats que ofereixen els instruments especificats en l'apartat de metodologia en la gestió de les conductes agressives dins de centres educatius de règim tancat, institucions del sistema de justícia juvenil específiques per al compliment de mesures privatives de llibertat. Es vol explorar la capacitat explicativa, i sobretot analítica, de les relacions socials dins del centre com a variables generadores o inhibidores de les conductes agressives. Per aquest motiu s'ha introduït l'anàlisi de les xarxes socials.

Els centres educatius de Justícia Juvenil, són institucions de compliment de mesures d'internament imposades als menors que han comès un delicte entre els 14 i 18 anys, i amb un doble caràcter educatiu i sancionador. L'entrada d'un menor en un centre educatiu obeeix a una decisió judicial en virtut de la qual es considera a aquest jove responsable o presumpte responsable d'un delicte tipificat en el codi penal.

Des de mitjans de la dècada de 1980, la investigació sobre els comportaments violents basada en evidències empíriques ha tingut en la perspectiva dels factors de risc (*risk based assessment*) una de les línies més prometedores en el camp de la valoració i intervenció amb delinqüents. Els factors de risc es defineixen com un conjunt de característiques personals, socials o familiars que la literatura i la investigació especialitzada han relacionat empíricament amb el comportament objecte de la valoració, en aquest cas els comportaments objecte de valoració són determinades formes de violència.

tores de adolescentes en la prevención del delito, pretende averiguar qué factores (sociodemográficos, criminológicos y penales) ayudan a los adolescentes en riesgo social a desistir de cometer nuevos delitos. El conocimiento de estos factores puede ayudar en la valoración del riesgo de reincidencia y en la intervención con los menores. Las conclusiones nos indican que las chicas son más desistentes que los chicos, los españoles lo son más que los extranjeros, los que tienen menos causas lo son más que los que tienen más. Los desistentes han cometido, mayoritariamente, delitos contra las personas. El 76,3% de los desistentes han hecho una mediación como primer programa. También se detecta que tienen un desarrollo emocional más positivo.

La gestión de los comportamientos agresivos en centros educativos

Autor: Roger Mancho Fora

Introducción y objetivos

Esta investigación explora las posibilidades que ofrecen los instrumentos especificados en el apartado de metodología en la gestión de las conductas agresivas dentro de centros educativos de régimen cerrado, instituciones del sistema de justicia juvenil específicas para el cumplimiento de medidas privativas de libertad. Se quiere explorar la capacidad explicativa, y sobretodo analítica, de las relaciones sociales dentro del centro como variables generadoras o inhibidoras de las conductas agresivas. Per este motivo se ha introducido el análisis de las redes sociales.

Los centros educativos de Justicia Juvenil, son instituciones de cumplimiento de medidas de internamiento impuestas a los menores que han cometido un delito entre los 14 y 18 años, y con un doble carácter educativo i sancionador. La entrada de un menor en un centro educativo obedece a una decisión judicial en virtud de la cual se considera a este joven responsable o presunto responsable de un delito tipificado en el código penal.

Desde mediados de la dècada de 1980, la investigación sobre los comportamientos violentos basada en evidencias empíricas ha tenido en la perspectiva de los factores de riesgo (*risk based assessment*) una de las líneas más prometedoras en el campo de la valoración e intervenció con delincuentes. Los factores de riesgo se definen como un conjunto de características personales, sociales o familiares que la literatura y la investigación especializada han relacionado empíricamente con el comportamiento objeto de la valoración, que en este caso son determinadas formas de violencia.

Metodologia

En l'estudi s'han incorporat diferents eines de valoració clínica estructurada:

- *Structured Assessment of Violence Risk in Youth* (SAVRY; Borum, R., Bartel, P., & Forth, A. (2003). *SAVRY: Manual para la valoración estructurada del riesgo de violencia en jóvenes*. (E. Hilterman, & L. Vallès, Trads.) Tampa: University of South Florida.
- *Young Psychopathic Traits Inventory* (YPI; Andershed, Kerr, Stattin, & Levander, 2002; adaptació autoritzada espanyola: Hilterman, Vallès, Ferrer, & Gilabert, 2006).
- *The Staff Observation Aggression Scale-Revised* (SOAS-R; Nijman, Muris, Merckelbach, Palmstierna, Wistedt, Vos, van Rixtel & Allertz, 1999).
- *Overt Aggression Scale* (OAS versió: Nicholls, Brink, Desmarais, Webster, Martin, (2006).

A banda d'aquestes eines, també es va confeccionar un qüestionari *ad hoc* per tal d'identificar el conjunt de relacions entre iguals que s'establien entre els joves internats en el centre. Aquest qüestionari es va basar en l'anàlisi de xarxes socials.

El treball de camp va tenir una durada de 3 mesos i es va desenvolupar al Centre Educatiu Can Llupià, a Barcelona. Durant aquest període es van entrevistar 57 joves internats que van contestar les eines de resposta auto-administrada (YPI, OAS i el qüestionari de xarxes socials). Paral·lelament, es va portar a terme un buidat de les bases de dades de gestió del Departament de Justícia que permet obtenir la informació relativa a l'instrument SAVRY (que s'utilitza habitualment en l'àmbit de la Justícia Juvenil catalana). Finalment, i gràcies a la col·laboració de professionals del Centre Educatiu esmentat, es va recollir la informació sobre les conductes agressives produïdes durant aquell període (SOAS-R).

Tant l'OAS com el SOAS-R proporcionen dades sobre els incidents produïts durant el període del treball de camp. No obstant, es diferencien per ser l'OAS una eina auto administrada, contestada pels joves entrevistats i que té com a marc temporal el mes previ a l'entrevista. En canvi el SOAS-R és una eina hetero administrada, és a dir, complimentada pels professionals en detectar un incident.

Resultats

Pel que fa a les escales i subescales, quan és possible calcular-ne la fiabilitat, els seus resultats com a instruments de predicció de conductes agressives en contextos tancats són entre moderats (SAVRY factors contextuais i de protecció) i excel·lents.

D'acord amb les dades recollides mitjançant l'eina SOAS-R, durant el període d'estudi hi va haver al Centre un total de 80 incidents. En el 51,3% dels ca-

Metodología

En el estudio se han incorporado diferentes herramientas de valoración clínica estructurada:

- *Structured Assessment of Violence Risk in Youth* (SAVRY; Borum, R., Bartel, P., & Forth, A. (2003). *SAVRY: Manual para la valoración estructurada del riesgo de violencia en jóvenes*. (E. Hilterman, & L. Vallès, Trads.) Tampa: University of South Florida.
- *Young Psychopathic Traits Inventory* (YPI; Andershed, Kerr, Stattin, & Levander, 2002; adaptació autoritzada espanyola: Hilterman, Vallès, Ferrer, & Gilabert, 2006).
- *The Staff Observation Aggression Scale-Revised* (SOAS-R; Nijman, Muris, Merckelbach, Palmstierna, Wistedt, Vos, van Rixtel & Allertz, 1999).
- *Overt Aggression Scale* (OAS versió: Nicholls, Brink, Desmarais, Webster, Martin, (2006).

A parte de estas herramientas, también se confeccionó un cuestionario *ad hoc* para identificar el conjunto de relaciones entre iguales que se establecían entre los jóvenes internados en el centro. Este cuestionario se basó en el análisis de redes sociales.

El trabajo de campo tuvo una duración de 3 meses y se desarrolló en el Centro Educativo Can Llupià, en Barcelona. Durante este período se entrevistaron 57 jóvenes internados que contestaron los tests de respuesta auto-administrada (YPI, OAS y el cuestionario de redes sociales). Paralelamente, se llevó a cabo un vaciado de las bases de datos de gestión del Departamento de Justicia que permite obtener la información relativa al instrumento SAVRY (que se utiliza habitualmente en el ámbito de la Justicia Juvenil catalana). Finalmente, y gracias a la colaboración de profesionales del Centro Educativo nombrado, se recogió la información sobre las conductas agresivas producidas durante aquel período (SOAS-R).

Tanto el OAS como el SOAS-R proporcionan datos sobre los incidentes producidos durante el período del trabajo de campo. No obstante, se diferencian porque el OAS es una herramienta auto administrada, es decir, respondida por los jóvenes entrevistados y que tiene como marco temporal el mes previo a la entrevista. En cambio, el SOAS-R es una herramienta hetero administrada, es decir, rellenada por los profesionales al detectar un incidente.

Resultados

En cuanto a las escalas y subescales, cuando es posible calcular la fiabilidad, sus resultados como instrumentos de predicció de conductas agresivas en contextos cerrados son entre moderados (SAVRY factores contextuales y de protecció) y excelentes.

De acuerdo con los datos recogidos mediante la herramienta SOAS-R, durante el período de estudio hubo en el Centro un total de 80 incidentes. En el 51,3% de

sos el fet que s'identificà com a detonant de l'incident va ser l'acció d'un altre jove i en el 28,8% l'agressió es va produir com a reacció a un requeriment o instrucció d'un professional del Centre. Coherentment amb aquestes dades, la majoria d'incidents agressius es van dirigir o contra altres joves (45%) o contra el personal del Centre (31,3%), com es detalla a la *taula 1*. També destaca que els mitjans de l'agressió van ser sobretot verbals (62,5%) o amb les mans (26,3%). De totes les agressions produïdes, la gran majoria no van tenir conseqüències per a la víctima (82,5%) tot i que en una part sí que es va detectar sensació d'amenaça (8,8%), por lleu (1,3%) i ferides visibles en un 7,5%.

Taula 1: Objectiu de l'agressió (SOAS-R)

	Freqüència	Percentatge
Res/ningú	7	8,8
Objectes	5	6,3
Altres joves	36	45,0
Jove mateix	7	8,8
Staff	25	31,3
Total	80	100,0

Segons l'escala de gravetat del SOAS-R, el 80% de tots els incidents es situarien per sota de la meitat de l'escala (rang: 0-22) i la mitjana de gravetat va ser de 8,3 (DT = 4,0), raó per la qual hauríem de considerar que la gravetat de les agressions que es van produir durant el període d'estudi van ser entre baixa i moderada.

L'eina SOAS-R també permet identificar aquelles zones del centre amb major concentració d'incidents. En aquest sentit es va identificar el pati com un dels espais de concentració d'incidents, però també les sales de convivència i determinats espais de pas. En aquest sentit, sembla que la concentració en espais comuns durant períodes de temps relativament prolongats són característiques que poden incrementar el risc d'aparició de conflictes.

L'OAS, en la seva escala global, però també a partir de les seves subescalas, permet disposar d'una segona dada de contrast de les agressions succeïdes. Utilitzant aquestes dades és possible fer-se una idea sobre el tipus i freqüència del comportament agressiu dels joves entrevistats. Segons aquestes dades, el tipus d'agressió més habitual va ser la verbal, amb una puntuació mitjana de 5,8 (DT=5,83; rang: 0-16) i només un 14% dels joves van informar de no haver tingut cap d'aquests comportaments en el darrer mes. Pel que fa a l'agressivitat auto infligida (autoagressions) el 59,6% va contestar no haver tingut cap comportament d'aquest tipus en el període. Una proporció molt semblant va dir no haver agredit a altres persones (57,9%) i una proporció menor va dir

los casos el hecho identificado como detonante del incidente fue la acción de otro joven y en el 28,8% la agresión se produjo como reacción a un requerimiento o instrucción de un profesional del Centro. Coherentemente con estos datos, la mayoría de incidentes agresivos se dirigieron o contra otros jóvenes (45%) o contra el personal del Centro (31,3%), tal como es detalla en la *tabla 1*. También destaca que los medios de la agresión fueron, sobretodo, verbales (62,5%) o con las manos (26,3%). De todas las agresiones producidas, la gran mayoría no tuvieron consecuencias para la víctima (82,5%) a pesar de que en una parte sí que se detectó sensación de amenaza (8,8%), miedo leve (1,3%) y heridas visibles en un 7,5%.

Tabla 1: Objetivo de la agresión (SOAS-R)

	Freqüència	Percentatge
Res/ningú	7	8,8
Objectes	5	6,3
Altres joves	36	45,0
Jove mateix	7	8,8
Staff	25	31,3
Total	80	100,0

Según la escala de gravedad del SOAS-R, el 80% de todos los incidentes se situarían por debajo de la mitad de la escala (rango: 0-22) y la media de gravedad fue de 8,3 (DT = 4,0), razón por la cual tendríamos que considerar que la gravedad de las agresiones que se produjeron durante el período de estudio fue entre baja y moderada.

El SOAS-R también permite identificar las zonas del centro con mayor concentración de incidentes. En este sentido se identificó el patio como uno de los espacios de concentración de incidentes, así como también las salas de convivencia y determinados espacios de paso. En este sentido, parece que la concentración en espacios comunes durante períodos de tiempo relativamente prolongados son características que pueden incrementar el riesgo de aparición de conflictos.

El OAS, en su escala global, pero también a partir de sus subescalas, permite disponer de un segundo dato de contraste de las agresiones sucedidas. Utilizando estos datos es posible hacerse una idea sobre el tipo y frecuencia del comportamiento agresivo de los jóvenes entrevistados. Según estos datos, el tipo de agresión más habitual fue la verbal, con una puntuación media de 5,8 (DT=5,83; rango: 0-16) y sólo un 14% de los jóvenes informaron no haber tenido ninguno de estos comportamientos en el último mes. En relación a la agresividad auto infligida (autoagresiones) el 59,6% contestó no haber tenido ningún comportamiento de este tipo en el período estudiado. Una proporción muy parecida declaró no haber agredido a otras personas (57,9%) y una proporción me-

no haver colpejat objectes (49,1%). A nivell global, doncs, s'hauria de considerar que les agressions informades pels joves són relativament poc freqüents, sobretot pel que fa a les formes d'agressió contra altres persones. Ara bé, cal advertir que un 43,9% dels joves van participar en deu o més comportaments agressius en els 30 dies anteriors a l'entrevista (taula 2).

Taula 2: Descriptius dels resultats de l'OAS (n=57)

	Mínim	Màxim	Mitjana	Desv. típ.
OAS total verbal	,00	16,00	5,83	4,60
OAS total auto infligides	,00	12,00	1,35	2,56
OAS total objectes	,00	9,00	1,41	2,00
OAS total persones	,00	14,00	1,36	2,71
OAS total	,00	46,00	9,51	9,65

Les anàlisis realitzades indiquen la inexistència de relació entre les dades d'incidents del SOAS-R i de l'OAS. Aquest fet l'atribuïm a què les dades d'una i altra eina tenen orígens diferents: els professionals en el cas del SOAS-R, o els joves en el cas de l'OAS. No obstant, en observar la relació d'aquestes dues i la valoració de risc del SAVRY s'observen correlacions més altes en el cas de l'OAS que del SOAS-R. Reforçant la idea que la valoració del risc del SAVRY es relaciona millor amb les dades autoinformades que amb les dades provinents d'altres fonts, com ara les eines heteroadministrades o els registres oficials (Hilterman, Mancho, Rodríguez et al., 2010).

També s'ha detectat l'existència de relació entre les dades de valoració del risc de reincidència (SAVRY) i les dades sobre trets psicopàtics (YPI). A més, els resultats de l'YPI van mostrar tenir una relació molt important amb les dades d'agressió autoinformada total de l'OAS ($r = 0,410$; $p < 0,01$) i amb les dades corresponents a les agressions verbals ($r = 0,335$; $p < 0,05$).

Pel que fa al qüestionari de xarxes socials, es va elaborar un gràfic a partir de les relacions que els joves van dir que mantenien dins del Centre. A partir d'aquest gràfic, es van extreure indicadors quantitatius que mesuraven aspectes com la intensitat i la reciprocitat de les relacions. Al contrari del que s'esperava, no es van poder trobar indicadors que confirmessin l'associació entre el major o menor nombre de relacions d'un jove i la valoració del risc. Però sí que es va trobar en el cas de les agressions registrades tant a l'OAS com al SOAS-R. En concret, la major *centralitat* dels joves (nota: es podria entendre com a "popularitat" del jove entre els seus iguals dins del centre), es relacionava de manera important amb una gravetat més alta dels incidents registrats a

nor manifestó no haber golpeado objetos (49,1%). A nivel global, pues, se tendría que considerar que las agresiones informadas por los jóvenes son relativamente poco frecuentes, sobretodo en relación a las formas de agresión contra otras personas. Aunque hay que advertir que un 43,9% de los jóvenes participaron en diez o más comportamientos agresivos en los 30 días anteriores a la entrevista (tabla 2).

Tabla 2: Descriptivos de los resultados del OAS (n=57)

	Mínim	Màxim	Mitjana	Desv. típ.
OAS total verbal	,00	16,00	5,83	4,60
OAS total auto infligides	,00	12,00	1,35	2,56
OAS total objectes	,00	9,00	1,41	2,00
OAS total persones	,00	14,00	1,36	2,71
OAS total	,00	46,00	9,51	9,65

Los análisis realizados indican la inexistencia de relación entre los datos de incidentes del SOAS-R y del OAS. Este hecho lo atribuimos a que los datos de una herramienta y la otra tienen orígenes diferentes: los profesionales, en el caso del SOAS-R, o los jóvenes en el caso del OAS. No obstante, al observar la relación de estas dos y la valoración del riesgo del SAVRY se observan correlaciones más altas en el caso del OAS que del SOAS-R. Reforzando la idea de que la valoración del riesgo del SAVRY se relaciona mejor con los datos autoinformados que con los datos provenientes de otras fuentes, como las herramientas heteroadministradas o los registros oficiales (Hilterman, Mancho, Rodríguez et al., 2010).

También se ha detectado la existencia de relación entre los datos de valoración del riesgo de reincidencia (SAVRY) y los datos sobre características psicopáticas (YPI). Además, los resultados del YPI mostraron tener una relación muy importante con los datos de agresión autoinformada total del OAS ($r = 0,410$; $p < 0,01$) y con los datos correspondientes a las agresiones verbales ($r = 0,335$; $p < 0,05$).

En cuanto al cuestionario de redes sociales, se elaboró un gráfico a partir de las relaciones que los jóvenes dijeron que mantenían dentro del Centro. A partir de este gráfico, se extrajeron indicadores cuantitativos que medían aspectos como la intensidad y la reciprocidad de las relaciones. Al contrario de lo que se esperaba, no se encontraron indicadores que confirmasen la asociación entre el mayor o menor número de relaciones de un joven y la valoración del riesgo. Pero sí que se encontraron en el caso de las agresiones registradas tanto en el OAS como en el SOAS-R. En concreto, la mayor *centralidad* de los jóvenes (nota: se podría entender como "popularidad" del joven entre sus iguales dentro del centro), es relacionaba de manera importantet con una gravedad más alta de los

través del SOAS-R ($r = 0,324$; $p < 0,05$) i amb els incidents informats pels joves a través de l'OAS ($r = 0,379$; $p < 0,01$).

Conclusions

- Totes les eines que s'han emprat han donat mostres d'una consistència interna alta.
- Tant el SAVRY com l'YPI han resultat tenir una associació entre moderada i alta amb les agressions. En conseqüència caldria considerar aquestes eines professionals com a moderadament útils en termes de prevenció d'incidentes en entorns tancats.
- La relació és millor quan els resultats de les eines es comparen amb dades autoinformades.
- La utilització de metodologies de xarxes socials és factible en entorns institucionals i permet explorar les relacions dins dels grups de joves, proporcionant informació addicional que pot ser útil per a la gestió dels grups i la prevenció dels incidents.

Aquest estudi és un dels primers en Catalunya i Espanya a incorporar la perspectiva de les xarxes socials a l'estudi de la conflictitat en entorns tancats. A més, també és el primer treball que analitza la valoració del risc del SAVRY en relació amb les conductes agressives dins dels centres educatius de Justícia Juvenil de Catalunya. No obstant, també cal informar sobre algunes limitacions. En primer lloc, la mostra utilitzada és reduïda i això fa que els resultats no puguin ser considerats representatius de la població de joves internats, però a més, també fa aconsellable que en l'anàlisi de les dades s'incorpori un criteri de significativitat estadística lleugerament superior als emprats habitualment ($p < 0,05$ i $p < 0,01$). Finalment, tant per qüestions de calendari com d'accés als consentiments informats, alguns dels mòduls del Centre, sobretot els de nois més joves, han quedat infrarrepresentats en l'estudi. Per aquest motiu es recomana portar a terme investigacions addicionals per tal de confirmar o descartar els seus resultats.

incidentes registrats a través del SOAS-R ($r = 0,324$; $p < 0,05$) y con los incidentes informados por los jóvenes a través del OAS ($r = 0,379$; $p < 0,01$).

Conclusiones

- Todas las herramientas que se han utilizado han dado muestras de una consistencia interna alta.
- Tanto el SAVRY como el YPI han resultado tener una asociación entre moderada y alta con las agresiones. En consecuencia, tendríamos que considerar estas herramientas profesionales como a moderadamente útiles en términos de prevención de incidentes en entornos cerrados.
- La relación es mejor cuando los resultados de las herramientas se comparan con datos autoinformados.
- La utilización de metodologías de redes sociales es factible en entornos institucionales y permite explorar las relaciones dentro de los grupos de jóvenes, proporcionando información adicional que puede ser útil para la gestión de los grupos y la prevención de los incidentes.

Este estudio es uno de los primeros en Cataluña y España en incorporar la perspectiva de las redes sociales en el estudio de la conflictividad en entornos cerrados. Además, es el primer trabajo que analiza la valoración del riesgo del SAVRY en relación a las conductas agresivas dentro de los centros educativos de Justicia Juvenil de Cataluña. No obstante, también tenemos que informar sobre algunas limitaciones. En primer lugar, la muestra utilizada es reducida cosa que hace que los resultados no puedan ser considerados representativos de la población de jóvenes internados, pero además, también es aconsejable que en el análisis de los datos se incorpore un criterio de significatividad estadística ligeramente superior al utilizado habitualmente ($p < 0,05$ y $p < 0,01$). Finalmente, tanto por cuestiones de calendario como de acceso a los consentimientos informados, algunos de los módulos del Centro, sobretodo los de chicos más jóvenes, han quedado infrarrepresentados en el estudio. Por este motivo se recomienda llevar a cabo investigaciones adicionales para confirmar o descartar sus resultados.

Descripció i anàlisi dels factors protectors d'adolescents en la prevenció del delictes

Autora: Cristina Blasco Romera

Introducció

El fet que joves en conflicte social aturin la trajectòria delictiva és una realitat que no ha estat gaire estudiada. En el nostre context no es disposen de dades empíriques relatives al perfil sociodemogràfic, criminològic i penal d'adolescents infractors que després de la comissió d'un o més fets delictius no hagin reincidit en el delictes. Els estudis adreçats al desistiment són limitats, probablement perquè l'objecte d'estudi era esbrinar el perquè i el com de la conducta criminològica, és a dir estudiar fins a quin grau el risc condiciona la delinqüència.

En els darrers anys s'ha ampliat el camp d'anàlisi i són varies les recerques que han contribuït a generar coneixement al voltant dels factors de protecció que ajuden a l'adolescent en situació de risc social a reeixir malgrat condicions adverses. Un dels conceptes vinculats és el de resiliència. En el camp de la criminologia l'estudi del desistiment, entès com l'abandonament de l'activitat delictiva (Laub i Sampson, 2001), comparteix respecte a l'estudi de la resiliència l'interès per clarificar quins són els factors que promocionen l'aturada i l'abandonament de l'activitat delictiva d'adolescents en conflicte social.

Els factors de protecció (Rutter, 1979) són aquells trets de les persones, entorns, situacions i/o esdeveniments que semblen moderar les prediccions tant de psicopatologia com d'inadaptació social. Els factors de protecció, si estan presents, afavoreixen la resistència davant el risc i fomenten resultats caracteritzats per patrons d'adaptació i competència. La competència, en termes generals, és un indicador de resiliència ja que és considerada un mecanisme o procés concret que conté o modera l'exposició al risc (Becoña, 2006). La competència emocional contribueix a una millor adaptació al context i l'afrontament de dificultats diàries amb major probabilitat d'èxit (Bisquerra i Pérez, 2007). Així doncs podem convenir que el desistiment en el delictes estarà condicionat per l'adquisició i el domini de competències emocionals que permetin a l'adolescent enfrontar-se als problemes d'interacció amb els altres i amb un mateix.

La comprensió del desistiment en el delictes i els factors inherents en aquest procés són necessaris per dos motius: perquè poden orientar intervencions que redueixin la reincidència d'aquells que ja estan involucrats en carreres delictives, i per altre banda per clarificar els processos que han de tenir-se en compte en la prevenció de la delinqüència. La present re-

Descripción y análisis de los factores protectores de adolescentes en la prevención del delito

Autora: Cristina Blasco Romera

Introducción

El hecho de que jóvenes en conflicto social paren su trayectoria delictiva es una realidad que no ha sido muy estudiada. En nuestro contexto no se disponen de datos empíricos relativos al perfil sociodemográfico, criminológico y penal de adolescentes infractores que después de la comisión de uno o más hechos delictivos no hayan reincidido en el delito. Los estudios dirigidos al desistimiento son limitados, probablemente porque el objeto de estudio era averiguar el por qué y el cómo de la conducta criminológica, es decir, estudiar hasta qué grado el riesgo condiciona la delincuencia.

En los últimos años se ha ampliado el campo de análisis y son varias las investigaciones que han contribuido a generar conocimiento alrededor de los factores de protección que ayudan al adolescente en situación de riesgo social a salir adelante a pesar de condiciones adversas. Uno de los conceptos vinculados es el de resiliencia. En el campo de la criminología el estudio del desistimiento, entendido como el abandono de la actividad delictiva (Laub i Sampson, 2001), comparte respecto al estudio de la resiliencia el interés por clarificar cuáles son los factores que promocionan el cese y abandono de la actividad delictiva de adolescentes en conflicto social.

Los factores de protección (Rutter, 1979) son aquellas características de las personas, entornos, situaciones y/o acontecimientos que parecen moderar las predicciones tanto de psicopatología como de inadaptación social. Los factores de protección, si están presentes, favorecen la resistencia ante el riesgo y fomentan resultados caracterizados por patrones de adaptación y competencia. La competencia, en términos generales, es un indicador de resiliencia ya que se considera un mecanismo o proceso concreto que contiene o modera la exposición al riesgo (Becoña, 2006). La competencia emocional contribuye a una mejor adaptación al contexto y permite afrontar las dificultades diarias con mayor probabilidad de éxito (Bisquerra y Pérez, 2007). Así pues, podemos convenir que el desistimiento en el delito estará condicionado por la adquisición y el dominio de competencias emocionales que permitan al adolescente enfrentarse a los problemas de interacción con los otros y con uno mismo.

La comprensión del desistimiento en el delito y los factores inherentes en este proceso son necesarios por dos motivos: porque pueden orientar intervenciones que reduzcan la reincidencia de aquellos que ya están involucrados en carreras delictivas, y por otro lado para clarificar los procesos que han de tenerse en cuenta en la prevención de la delincuencia. La presente investiga-

cerca pretén contribuir a aquests objectius, facilitant indicadors que ajudin tant en la valoració inicial del risc de reincidència com en la posterior intervenció socioeducativa amb el menor infractor.

Objectius

1. Quant a la presentació de dades estadístiques que contextualitzin el desistiment en menors infractors atesos per la Direcció General de Justícia Juvenil:
 - Descriure el perfil sociodemogràfic, criminològic i penal dels adolescents desistents com dels reincidents.
 - Identificar els factors sociodemogràfics, criminològics i penals associats al desistiment.
2. Quant a l'estudi de les competències emocionals dels adolescents participants en la recerca els objectius són:
 - Conèixer les competències emocionals tant del grup desistent com del reincident.
 - Analitzar la relació existent entre els elements que configuren la competència emocional i el desistiment.

Metodologia

L'estudi consta de dues parts: Una primera descriptiva i exploratòria respecte a quines són les variables que millor expliquen el desistiment en menors infractors. Les variables estudiades han estat de caire sociodemogràfic (sexe, nacionalitat, comarca), criminològiques (edat primer i últim fet delictiu, naturalesa violenta o no violenta dels fets, expedients incoats a la jurisdicció de menors, nombre de causes) i penals (trajectòria d'intervencions a Justícia Juvenil i programa més usual per cada perfil). Per a la recollida de dades es va dissenyar una plantilla *ad hoc* per a aquest estudi i es va consultar la base de dades de la Direcció General d'Execució Penal a la Comunitat i de Justícia Juvenil (DGEPCJJ).

La mostra està composta per 288 adolescents infractors, d'edats compreses entre els 14 i els 18 anys i tres mesos, als quals se'ls hi ha aplicat un o més programes de l'àmbit de Justícia Juvenil (mediació, medi obert, internament) entre l'1 de maig de 2010 i l'1 de setembre de 2011 arran de la incoació d'un expedient per part de la Fiscalia de menors.

Per ser inclosos en el grup de menors reincidents (n=86) o desistents (n=202) es va fer un seguiment d'aquesta mostra entre el 30 de novembre del 2010 i l'1 de setembre del 2011. El criteri per avaluar la reincidència consisteix en la incoació d'un nou expedient en la jurisdicció de menors entre el període 30 de novembre del 2010 a l'1 de setembre del 2011. Els joves als quals no se'ls va obrir cap nou expedient en el període indicat varen ser classificats com a desistents.

ció pretende contribuir a estos objetivos, facilitando indicadores que ayuden tanto en la valoración inicial del riesgo de reincidencia como en la posterior intervención socioeducativa con el menor infractor.

Objetivos

1. Respecto a la presentación de datos estadísticos que contextualicen el desistimiento en menores infractores atendidos por la Dirección General de Justicia Juvenil:
 - Describir el perfil sociodemográfico, criminológico y penal tanto de los adolescentes desistentes como de los reincidentes.
 - Identificar los factores sociodemográficos, criminológicos y penales asociados al desistimiento.
2. Respecto al estudio de las competencias emocionales de los adolescentes participantes en la investigación los objetivos son:
 - Conocer las competencias emocionales tanto del grupo desistente como del reincidente.
 - Analizar la relación existente entre los elementos que configuran la competencia emocional y el desistimiento.

Metodología

El estudio consta de dos partes: una primera descriptiva y exploratoria respecto a cuáles son las variables que mejor explican el desistimiento en menores infractores. Las variables estudiadas han sido de carácter sociodemográfico (sexo, nacionalidad, comarca), criminológico (edad en el primer y último hecho delictivo, naturaleza violenta o no violenta de los hechos, expedientes incoados en la jurisdicción de menores, número de causas) y penal (trayectoria de intervenciones en Justicia Juvenil y programa más usual para cada perfil). Para la recogida de datos se diseñó una plantilla *ad hoc* para este estudio y se consultó la base de datos de la Dirección General de Ejecución Penal en la Comunidad y de Justicia Juvenil (DGEPCJJ).

La muestra está compuesta por 288 adolescentes infractores, de edades comprendidas entre los 14 y los 18 años y tres meses, a los que se les ha aplicado uno o más programas del ámbito de Justicia Juvenil (mediación, medio abierto, internamiento) entre el 1 de mayo de 2010 y el 1 de septiembre de 2011 a partir de la incoación de un expediente por parte de la Fiscalía de Menores.

Para ser incluidos en el grupo de menores reincidentes (n=86) o en el de desistentes (n=202) se hizo un seguimiento de esta muestra entre el 30 de noviembre de 2010 y el 1 de septiembre de 2011. El criterio para evaluar la reincidencia consiste en la incoación de un nuevo expediente en la jurisdicción de menores entre el período 30 de noviembre de 2010 a 1 de septiembre de 2011. Los jóvenes a los cuales no se les abrió ningún nuevo expediente en el período indicado fueron clasificados como desistentes.

La segona part de la investigació consisteix en un estudi per enquesta on s'utilitza el qüestionari QSE-SEC de desenvolupament emocional (Pérez, Álvarez i Bisquerra, 2007). És un inventari d'autoinforme que reuneix informació de les cinc dimensions de la competència emocional: *consciència emocional, regulació emocional, autonomia personal, competència social i competències per a la vida i el benestar*. Dels 288 subjectes es va obtenir una mostra accidental de 101 adolescents dels programes de mediació, medi obert i internament, dels quals 45 són reincidents i 56 són desistents. A partir de la comparació entre grups s'observen les relacions de la competència emocional amb el desistiment i s'identifiquen aquelles competències que significativament s'associen amb el fet de pertànyer al grup desistent.

Resultats

Característiques sociodemogràfiques, criminològiques i penals associades al desistiment

La taxa de desistiment, és a dir, que l'adolescent no es veu implicat en nous delictes, és del 70,1% en la mostra analitzada. Existeixen dos perfils diferenciats de desistents, un de pas transitori o anecdòtic pel circuit de la justícia juvenil (75,5%), amb una o dues causes en el seu expedient judicial, i un altre amb tres o més causes, que finalment aconseguix ser desistent en el delicte (24,3%).

Respecte al perfil del menor desistent tenim que les dones (83,6%) són més desistents que els homes (67%), ($p=0.015$). Quant a la nacionalitat, els adolescents estrangers obtenen pitjors percentatges de desistiment (31,7%) que els adolescents espanyols (68,3%) ($p=0,042$).

Pel que fa a les diferències entre grups ens trobem que els desistents tenen 2,17 causes de mitjana mentre que els reincidents 7,03, aquests últims acumulen 4,83 causes més que els desistents ($p=0,0001$). Per tant, el disposar de poques causes obertes en la jurisdicció de menors és un factor associat al desistiment.

Tot i la semblança de les mitjanes d'edat del primer delicte comés tant en el grup desistent (15,28 anys) com reincident (15,10 anys) l'anàlisi d'ambdues distribucions i la comparació de mitjanes varen revelar que els grups realment diferien respecte a l'edat amb la qual havien comés el primer fet. La major part dels desistents s'havien iniciat en la delinqüència al voltant dels 15 anys, mentre que l'edat de la major part dels reincidents a l'hora de realitzar el seu primer delicte s'agrupava als 14 anys ($p=0,028$). L'edat mitjana en què la mostra considerada desistent realitza el seu últim fet delictiu és als 15,58 anys. En el cas dels reincidents, en el període estudiat, es situa als 16,59 anys ($p=0,0001$).

La segunda parte de la investigación consiste en un estudio por encuesta en el que se utiliza el cuestionario QSE-SEC de desarrollo emocional (Pérez, Álvarez y Bisquerra, 2007). Es un inventario de autoinforme que reúne información de las cinco dimensiones de la competencia emocional: *conciencia emocional, regulación emocional, autonomía personal, competencia social y competencias para la vida y el bienestar*. De los 288 sujetos se obtuvo una muestra accidental de 101 adolescentes de los programas de mediación, medio abierto e internamiento, de los cuales 45 son reincidentes y 56 son desistentes. A partir de la comparación entre grupos se observan las relaciones de la competencia emocional con el desistimiento y se identifican aquellas competencias que significativamente se asocian con el hecho de pertenecer al grupo desistente.

Resultados

Características sociodemográficas, criminológicas y penales asociadas al desistimiento

La tasa de desistimiento, es decir, que el adolescente no se vea implicado en nuevos delitos, es del 70,1% en la muestra analizada. Existen dos perfiles diferenciados de resistentes: uno que ha pasado de forma transitoria o anecdótica por el circuito de la justicia juvenil (75,5%), con una o dos causas en su expediente judicial, y otro con tres o más causas, que finalmente consigue ser desistente en el delito (24,3%).

Respecto al perfil del menor desistente podemos decir que las chicas son más resistentes (83,6%) que los chicos (67%), ($p=0.015$). Respecto a la nacionalidad, los adolescentes extranjeros obtienen peores porcentajes de desistimiento (31,7%) que los adolescentes españoles (68,3%) ($p=0,042$).

En cuanto a las diferencias entre grupos encontramos que los desistentes tienen 2,17 causas de media mientras que los reincidentes tienen 7,03; estos últimos acumulan 4,83 causas más que los desistentes ($p=0,0001$). Por lo tanto, disponer de pocas causas abierta en la jurisdicción de menores es un factor asociado al desistimiento.

A pesar de la semejanza en las medias de edad en el primer delito cometido tanto en el grupo desistente (15,28 años) como en el reincidente (15,10 años), los análisis de ambas distribuciones y la comparación de medias revelaron que los grupos realmente diferían respecto a la edad con la que habían cometido el primer hecho delictivo. La mayor parte de los desistentes se habían iniciado en la delincuencia alrededor de los 15 años, mientras que la edad de la mayor parte de los reincidentes en el momento de realizar su primer delito se agrupaba en los 14 años ($p=0,028$). La edad media en que la muestra considerada desistente realiza su último hecho delictivo es a los 15,58 años. En el caso de los reincidentes, en el período estudiado, se sitúa en los 16,59 años ($p=0,0001$).

Els menors desistents han comès amb més freqüència que els reincidents un fet delictiu contra les persones en la seva última causa (37,1% i 19,8% respectivament) i en segon lloc més delictes contra l'ordre públic com la seguretat col·lectiva (9,4% i 7,0% respectivament) ($p=0.018$). Els reincidents han comès amb més freqüència que els desistents delictes contra la propietat (66,3% contra 48,5%).

El primer programa aplicat per la DGEPCJJ és el que manté una relació estreta amb el desistiment ($p=0.004$). El 76,3% d'adolescents que van fer una mediació com a primer programa són desistents. En el cas dels que van dur a terme una llibertat vigilada els desistents són el 53,9%. I un 46,6% en relació amb la mesura d'internament en centre.

Les competències emocionals associades al desistiment

El desenvolupament emocional positiu és un factor protector capaç de lliurar als adolescents de nous conflictes amb la justícia ($p=0,020$), i dins d'aquest constructe la competència social és la dimensió més rellevant ($p=0,004$). No es van observar diferències significatives en la resta de dimensions avaluades en funció de pertànyer al grup desistent o reincident.

Conclusions

Els resultats informen que el desistiment és freqüent en la majoria de menors atesos pels serveis de Justícia Juvenil. No obstant això, a mesura que els adolescents es veuen implicats en un major nombre de causes la probabilitat disminueix considerablement. El desistiment és doncs poc probable en adolescents que provenen d'una trajectòria delinqüencial llarga, tot i que no impossible, malgrat les dificultats i la complexitat d'aquest procés (Haigh, Ivonne, 2012). És per tant interessant per a futures recerques des de l'òptica del desistiment aprofundir tant en els factors com l'itinerari que segueixen aquest joves en l'abandonament de la delinqüència.

Els resultats obtinguts ens conviden a plantejar-nos la necessitat de fer un treball preventiu en l'entrada a l'adolescència per evitar la immersió dels menors en carreres delictives. Tanmateix, ha quedat palès que el desenvolupament emocional positiu és un factor protector capaç de fer desistir els adolescents de nous conflictes amb la justícia, i dins d'aquest constructe, la competència social és la dimensió més rellevant. Aquesta conclusió coincideix amb la d'altres estudis que indiquen una relació entre la competència social i el desistiment (Born, M., Chevalier, V., Humblet, I., 1997).

Los menores desistentes han cometido con más frecuencia que los reincidentes un hecho delictivo contra las personas en su última causa (37,1% y 19,8% respectivamente) y en segundo lugar más delitos contra el orden público como la seguridad colectiva (9,4% y 7,0% respectivamente) ($p=0.018$). Los reincidentes han cometido con más frecuencia que los desistentes delitos contra la propiedad (66,3% contra 48,5%).

El primer programa aplicado por la DGEPCJJ es el que mantiene una relación estrecha con el desistimiento ($p=0.004$). El 76,3% de adolescentes que hicieron una mediación como primer programa son desistentes. En el caso de los que realizaron una libertad vigilada los desistentes son el 53,9%. Y un 46,6% en relación a la medida de internamiento en centre.

Las competencias emocionales asociadas al desistimiento

El desarrollo emocional positivo es un factor protector capaz de librar a los adolescentes de nuevos conflictos con la justicia ($p=0,020$), y dentro de este constructo la competencia social es la dimensión más relevante ($p=0,004$). No se observaron diferencias significativas en el resto de dimensiones evaluadas en función de pertenecer al grupo desistente o reincidente.

Conclusiones

Los resultados informan que el desistimiento es frecuente en la mayoría de menores atendidos por los servicios de Justicia Juvenil. No obstante, a medida que los adolescentes se ven implicados en un mayor número de causas la probabilidad disminuye considerablemente. El desistimiento es pues poco probable en adolescentes que provienen de una trayectoria delinqüencial larga, aunque no imposible, a pesar de las dificultades y la complejidad de este proceso (Haigh, Ivonne, 2012). Por lo tanto, en futuras investigaciones sería interesante profundizar desde la óptica del desistimiento en factores como el itinerario que siguen los jóvenes en el abandono de la delincuencia.

Los resultados obtenidos nos invitan a plantearnos la necesidad de hacer un trabajo preventivo en el inicio de la adolescencia para evitar la inmersión de los menores en carreras delictivas. Asimismo, ha quedado patente que el desarrollo emocional positivo es un factor protector capaz de hacer desistir a los adolescentes de nuevos conflictos con la justicia, y que en concreto la competencia social es la dimensión más relevante. Esta conclusión coincide con la de otros estudios que indican una relación entre la competencia social y el desistimiento (Born, M., Chevalier, V., Humblet, I., 1997).

Butlletins Invesbreu publicats

- 1 *Immigrants i criminalitat a Europa. Els exemples d'Alemanya i Espanya. Gener 1995*
- 2 *La preso pública de Barcelona durant l'etapa isabelina / La casa de correcció de Barcelona (1836-1856). Gener 1998.*
- 3 *El cost de la justícia penal. Privació de llibertat i alternatives. Febrer 1998.*
- 4 *El nen abusat sexualment com a testimoni / Els delictes contra la llibertat sexual relacionats amb menors. Març 1998.*
- 5 *Intel·ligència i personalitat en el procés rehabilitador del delinqüent. Maig 1998.*
- 6 *Salut i presó. Octubre 1998.*
- 7 *La premsa envers la violència juvenil i la presó. Novembre 1998.*
- 8 *El tractament dels agressors sexuals. Febrer 1999.*
- 9 *La victimització a Catalunya l'any 1996. Abril 1999.*
- 10 *Programes aplicats de psicologia comunitària amb personal penitenciari. Juny 1999.*
- 11 *Justícia juvenil: inserció laboral i mesures en medi obert. Octubre 1999.*
- 12 *Reincidència i delinqüència juvenil. Novembre 1999.*
- 13 *Violència domèstica. Desembre 1999.*
- 14 *L'estat de l'adopció a Catalunya (1998-1999).*
- 15 *Maltractaments infantils a Catalunya. Juny 2000*
- 16 *Presó i dones. La incidència dels programes motivacionals en la conducta social. Un estudi evolutiu (1988-2000) a la presó de dones de Barcelona. Setembre 2000*
- 17 *Avaluació d'un programa de tractament per a joves violents. Novembre 2000*
- 18 *Avaluació de l'efectivitat dels programes de tractament amb delinqüents a Europa. Gener 2001*
- 19 *La victimització a Catalunya l'any 1999. Maig 2001*
- 20 *L'arrest de cap de setmana a Catalunya (1996-2000)*
- 21 *Addictes a les drogues i reincidència en el delicte*
- 22 *Maltractaments físics greus a nadons i menors de quatre anys ingressats en centres d'acolliment*
- 23 *Intervenció institucional. Elements per a l'anàlisi en menors infractors o en risc*
- 24 *Els menors estrangers indocumentats no acompanyats (MEINA)*
- 25 *La medicació penal*
- 26 *La reincidència*
- 27 *Família i conducta antisocial*
- 28 *Presentació de dues recerques de l'àmbit penitenciari*
- 29 *Intervenció en centres de justícia juvenil*
- 30 *La Classificació inicial en règim obert dels condemnats a presó*
- 31 *La reincidència en les penes alternatives a la presó a Catalunya*
- 32 *L'assistència religiosa i la llibertat de culte a les presons de Catalunya*
- 33 *Bullying - Violència de gènere Elements per a l'anàlisi*
- 34 *Violència dels joves a la família*
- 35 *Infractors i conducta violenta*
- 36 *Drogues i tractament penitenciari*
- 37 *Perfil professional del jutge de primera instància i instrucció de Catalunya*
- 38 *Violència de gènere i justícia*
- 39 *Delictes sexuals i reincidència*
- 40 *Intervenció amb infractors juvenils*
- 41 *Mediació i resolució de conflictes en entorns penitenciaris*
- 42 *Perfil professional del Secretari Judicial de Catalunya*
- 43 *Predicció del risc de violència en contextos institucionals. Els sistemes de control monitorat aplicat a penats adults*
- 44 *Drogues i presó. Mesures de seguretat i salut mental*
- 45 *Models de política criminal i penitenciària internacional*
- 46 *Dona i violència de gènere*
- 47 *La formació dels funcionaris de seguretat dels centres penitenciaris a Catalunya i a França*
- 48 *Perfil dels penats per delictes contra la seguretat del trànsit*
- 49 *Intervenció amb agressors de violència de gènere*
- 50 *Intervenció amb infractors condemnats per delictes de trànsit a programes formatius*
- 51 *Abús sexual infantil: valoració psicosocial des de l'àmbit de la justícia*
- 52 *Agressors en violència de parella*
- 53 *Inserció després de la presó*
- 54 *Estrangers en centres penitenciaris*
- 55 *Victimologia i ciberdelicte en menors*
- 56 *La reincidència en el programa de mediació i reparació de menors*
- 57 *Intervenció penal amb infractors de trànsit*

Edició i producció: **Centre d'Estudis Jurídics i Formació Especialitzada Ausiàs Marc, 40**
Tel. 93 207 31 14
Fax 93 207 67 47
cejfe.dj@gencat.cat